

ԱՍՈՒԼԻՍ

Մեր արդի աշխարհաբարը շատ կը տառապի հայրենի ասաց-
ուածքներու խեղճութենէն: Եւ տակաւին կը տիրապետեն թուրքերէն
առածներն ու ասութիւնները, կամ տժգոյն ֆրանսաբանութիւններ են
որ կը չըջին բերնէ բերան:

Արեւելահայ բարբառը աւելի բախտաւոր եղած է այս տեսակէ-
տէն, մանաւանդ խօսակցութեան մէջ: Անշուշտ անոր համար որ
Թիֆլիսը եւ Երեւանը աւելի մօտ են եղած հայրենի երկրին քան Պո-
լիսն ու Իզմիրը: Թէեւ հոն ալ թաթարաբանութիւնը լայն եւ խոր
հետքեր ձգած է: (Այս մասին ուսումնասիրութիւն մը՝ յառաջիկա-
յին):

Ո՞վ կրնար պնդել թէ իրապէս չունինք հարազատ ասութիւններ:
Անսպառ ոսկեհանք՝ մեր դաւառաբարբառները, կը բաւէ որ պըր-
պտելու, մաղելու, օգտագործելու տրամադրութիւնը եւ ճաշակը չը-
պակսին:

Անհամար աղագերական նիւթեր, դաւառաբարբառներ հաւաք-
ուած եւ տպուած են տարիներ առաջ, երբ ժողովուրդը իր հողին կը-
պած էր: Թանկագին դանձարան մը կը կազմեն այդ հաւաքածոները,
մանաւանդ անոնց համար որ գրականութիւն կը մշակեն:

Վերջերս կը թղթատէինք պատուական եւ հազուագիւտ գիրք մը,
«Հնութիւնք Ակնայ», Յ. Ճանիկեանի, տպուած Թիֆլիս, 1895ին:
Հարեւանցի ակնարկ մը՝ միայն առածներու եւ ասութիւններու վը-
րայ, պիտի արթնցնէր քնացողները:

Ստորեւ ծաղկեփունջ մը, կազմ ու պատրաստ գործածութեան
համար: (Անհրաժեշտ չէ թութակաբար օրինակել արտասանութեան
աղաւաղումները, — գրել «կոյրել», փոխանակ «կոտրել»ի, «կըյրել»,
փոխանակ «կտրել»ի, «ճոնճ», փոխան «ճանճ»ի եւն.) —

Գտար մարդը, քաղցիք վարդը. — Այդ մարդէն չա՛հ կամ չը-
նո՞րհ կը սպասես:

Դաճակը կոկորդի՞ն կը քսէ. — Շատ նեղն է ապրուստի կողմէ:

Էջն ախոռը կը խնայ. — Անանկ սուտ կը խօսի որ...

Լու չի քոցմեր. — Ծիշդ կը հաշուէ:

Խոտի կուտ է. — Պարզամիտ:

Պուտ մը աղով կը մորթուի. — Հեզահամբոյր, գառնուկ:

Եթէ հագայ, գօտի՞ն կը կտրի. — Շատ աղքատ է:

Հաւերը քառն են Ելեր. — Գինույցեր է:

Ճամն ու մծեղ էր. — Անթիւ բաղձութիւն կար:

Մէկ փարային վրայ մուկ կը մորթէ. — Շատ ժլատ է:

Մինչեւ քառասուն ընկոյզ մէկտեղ չտեսնէ, քար չի մետեր. — Մինչեւ որ յաղողութեան վտանգ չըլլայ՝ չի դործեր:

Մուկն իյնայ գլուխը կը կտտրի. — Պարապ է (դարակ, մարադ):

Շամը փարքը գլուխն անցուց. — խախտ յանդիմանեց:

Ոչ ապեմի է, ոչ անդեմի. — Անտարբեր, բանի չի խառնուիր:

Պատին ետին պատարագ մի ըմեր. — Գաղտնի մի դործեր:

Պառկած տեղէն դառակ կը քաշէ. — Պարտուած է, եւ տակաւին կը սպառնայ:

Սառամին շաղիկ կը հագցնէ. — Վարպետորդի է:

Սեւը տարէն, մերմակը ձորէն կուգայ. — Ամէն կողմէ անասունքն կուգայ:

Սեւ օճը գարկած է. — Դժբախտութեան հանդիպած է, տխուր է:

Սիւմ Սիւմ կ'ըսէ, Սիւմաւուն չըսեր. — Կը ծամծմէ, բացայայտ չըսեր:

Տաշուելով կը փերուրտի. — Շատ խեղճ է նիւթապէս:

Պատանքը պատուեց. — Անյոյս վիճակէն ազատեցաւ:

Եթէ չգայ՝ ագնամները սեւ պիտի հագնին. — Որո՞ւ հոգ:

Կ'ուտէր կուտն ի կուտը, կ'երթար ծուտն ի ծուտը. — Հանգիստ եւ անհոգ կեանք կը վարէր:

Պոչը հաստցաւ. — Հարստացաւ:

Փորփշտել. — Մէկէ մը ճարպիկութեամբ լուր հարցնել:

Ահա ուրիշ գիրք մը, — «Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ», Ա. Ալպոյանեանի (երկու հատոր, 2480 էջ, տպ. Գահիրէ, 1937ին): Ազգապահանք բաժնին մէջ, ո՞րքան պատկերաւից բառեր ու բացատրութիւններ, ասութիւններ, մասնաւորապէս էվէրէկ - Ֆէնէսէի դաւաճաբարբառէն:

Դուք որ «մէկօ» կը հոլովէք ու կը ժողովէք ամէն օր, կրնայի՞ք երեւակայել թէ անոր հայերէնը շատո՞նց դտեր էին... Ֆէնէսէի մէջ. — Կ'ըստ: Բառը երկու իմաստ ունի, — 1. Ոլորած մոմ, 2. Մոմին կամ սիկարէթին մնացորդը: Գործածէ՛ եւ կը դառնայ քաղաքացի: Աւելի օրինաւոր քան «մէկօն»:

Գանի մը առածներ եւ ասութիւններ ալ այդ շրջանէն. —

Էշու տուրք (կեղծաւոր). — Թռնիքի կատու (մսկոտ մարդ). —

Մուռ էշը հեծցնել (խայտառակել). — Մատանին առջեւի ոտքն է (խորամանկ է). — Այծերն ալ մօրուք ունին (ամէն ծանրագլուխ կամ մօրուսաւոր մարդ յարգանքի արժանի չէ) եւն.:

Անճաշակ անուշով դիւղ մը, Զօմախլուն անգամ կրնայ շատ բան սորվեցնել մեր գրոց-բրոցներուն. —

Առջեւէն հայելի, ետեւէն անկի (կեղծաւոր) . — Ըլլայ մէ աղա-
մամ, չըլլայ մէ հողամամ (ամէն բանի կը յարմարի) . — Մալը ծակ
է, ոսպը քարոտ (զգուշացիր . վտանգաւոր մարդ կայ) եւն . :

Մենք պատահարաւ յիշեցինք երկու գիրք, մինչդեռ ամբողջ մա-
տենադարան մը կրնան լեցնել այս մասին կատարուած ուսումնասի-
րութիւնները, տպագիր թէ անտիպ :

Անշուշտ բազմաթիւ առածներ, ասութիւններ կան որ տեղական
չեն, այլ ընդհանրական :

Ինչո՞ւ դժուար պիտի ըլլար պրպտելով ազգագրական ժողովա-
ծունեքը եւ գաւառաբարբառները, կազմել հատընտիր հաւաքածոյ
մը խառնուրդի բառերու, առածներու եւ ասացուածքներու, ի պէտս
դարգացելոց :

Միայն հրատարակուած հատորները թղթատելով, անտառ մը
պիտի բացուէր մեր առջեւ :

Բայց միայն հաւաքելը չի բաւեր : Անհրաժեշտ է դործածել, բա-
նեցնել հատընտիր բառերն ու բացատրութիւնները ամենօրեայ խո-
սակցութեանց, մամուլի, գրքի, վէպի մէջ, որպէսզի տարածուին :
Որպէսզի աւելի համ ու հոտ ստանայ, աշխուժանայ մեր մայրենիքը :

Ուրիշներ կը գործողւան իրենց բանջարանոցի կաղամբին եւ չոդ-
գամին վրայ : Մենք հարուստի տղու մը պէս երեսի վրայ ձգեր ենք
մեր ածուին ծիրանի պէս հասուն, հոսուն պտուղները, հոտաւտ
վարդերն ու գունագեղ ծաղիկները :

×

Ծիշդ 130 տարի առաջ արձակուած կանչ մը, որ կրնար նոյնու-
թեամբ արձանագրուիլ այսօր ալ . —

«Ով ազգասէրք,

Ինչո՞ւ կեցեր մէկ դիմիս մէկալ դիմիս ասանկ անբանի պէս կը
նայինք . ինչո՞ւ չեմք ուզեր արթննալ՝ ելլել տեսնալ ի՞նչ են բեր-
հիմ ազգերը, ի՞նչ կ'ընեն կոր հիմնկվան ազգերը, ի՞նչ գործեր,
ի՞նչ հրաշալի բաներ, որ միշտ հետգհետէ անպակաս մեզ կը ցցեն :
Նլինեմք արթննամք տեսնեմք եւ իմանամք՝ ո՞ր գիտութիւնները եւ ար-
հեստները հիմները ծաղկեցուցին եւ որո՞նց մէջը նորերը գերազանց
եղան : Նլինեմք եւ իմանամք ի՞նչ է պատմաւոր, որ հիմ եւ նոր ազգաց
մէջ ունեմք անուանի եւ մեծագործ գտնվեցան, ու ուրիշներ միշտ
տգէտ եւ պզտիկ մնացին :

«... Մեր ազգին մէջն ալ հիմ ատներ, բանի որ միաբանութիւնը,
հայրենասիրութիւնը պակաս չէր մէ, մեծամեծ գործեր տեսան : Բայց
ի՞նչ շահ, որ քիչ քիչ պակսելով՝ ինչվան առ օրս անուան ալ չիմաց-
ինք ըլլալմիս չիյտնեմք, միտքերմուս ալ չեմք անցումներ, ասանկ եկեր,
ասանկ կ'երթանք» :

Աղբիւրը, — Դիտակ Բիւզանդեան, «Պատմութիւն քաղաքական եւ պատերազմական, բանասիրական եւ եկեղեցական դիպվածներու, որ հիմնկական ատեններս կ'ըլլան աշխրբիս վրայ: Ամէն տասնհինկ օրը հեղ մը կը տպվի»: Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1813 Յունուար:

×

Ուրիշ ձայն մը, որ ապահովարար ափ ի բերան պիտի ձգէ մեր բարեպաշտ ազգասէրները. —

«... Ինչ որ մենք ուզեցինք եւ պահանջեցինք, եւ ցարդ իսկ կ'ուզեմք եւ կը պահանջեմք, եւ մեր Ազգամուէր Պատրիարքը՝ քարգման ըզծից եւ բազմամաց բովանդակ Ազգին եւ մտաց նրեափ. Ժողովոյ, պաշտօնապէս կ'ուզէ միշտ եւ կը պահանջէ, մեր ազգութեան ոչ թէ ձեւակերպիլն է, այլ հաստատուիլը, վասն զի այն օրէն որ պատրիարքանք եւ ազգապետական, վարչական եւ օրէնդրական ազգային բարձր իշխանութեանց քով, Հայաստանի մէջ Հայ կառավարութեան մուծուիլը օրէնդրութի եւ գործադրութի, Հայ ազգութիւնը կըրկին հաստատուելով պիտի գործնայ, վերստին կենդանութիւն թերեւս պիտի ունենայ, այլ ոչ թէ առաջին եւ նախնական կենդանութիւնը. այդ առաջին կենդանութիւնը նոյն իքն գոյութիւնն է» եւն.:

Մաղաքիս վարդապետի Թղթոյն է ընթերցուածս:

Արդարեւ, այս խօսքերը քաղուած են կրակոտ ճառէ մը զոր խօսած է Օրմանեան վարդապետ 1879 Դեկտ. 23ին, Գատը գիւղի մէջ, եւ 1880ին ալ տպած: Գրքոյկին խորագիրն է «Հայ Ազգութիւն» (59 էջ): Հաղուագիւտ:

Վարդապետը վերլուծելով ազգութեան պայմանները, կ'ապացուցանէ թէ կը լրացնենք անհրաժեշտ հանդամանքները: Այս առթիւ հայ ժողովուրդին թիւը կը հաշուէ չորս միլիոն, այն ալ «չատ համեստ» դռներով.

«... Միլիոն մը եւ կէս կը հաշուին Ռուսահայք, եւ այս հաշիւը տէրութեան ազգահամարներով կ'արդարանայ. միլիոն մը եւ քառորդ գոնէ պէտք է հաշուել օսմանեան Մեծ Հայոց բնակիչները՝ Կարնոյ, Վանայ, Բաղիշոյ եւ Տիգրանակերտի այժմեան կուսակալութեանց մէջ. միլիոն մը աներկբայ կը պարունակի մնացեալ օսմանեան գաւառաց մէջ յորս կ'ամփոփին հին Փոքր Հայք, Պոնտոս, Կապադովկիա, Կիլիկիա եւ Նփրատացիք. եւ քառորդ միլիոն մըն ալ զանազան տէրութեանց մէջ սփռուած Հայոց համար հաշուել ամենայն հաւանականութեանց համեմատ է: Թող որ Օսմանեան կայսերութեան մէջ մէջ եղող Հայերը որ մենք երկու միլիոն եւ քառորդ միայն հաշուեցինք, ըստ կարծեաց բազմաց երկու եւ կէս միլիոնէն ալ անկի են»:

ՎԱՀԷ

Արեւիկ Այտապետեան
Գրք